

İRƏVANDA AZƏRBAYCANLI PEDAQOJI KADRALARIN HAZIRLANMASINDA İLK ADDIMLAR

(1922-1924)

1918-1920-ci illərdə İrəvan şəhəri tarixinin ən gərgin və acıcaqlı dövrünü yaşamışdır. Erməni daşnaklarının hökmranlığı dövründə törədilən kütlevi qırğın aksiyaları zamanı İrəvan şəhərinin azərbaycanlılar yaşayan məhəllələri alt-üst edilərək xarabalığa çevrilmiş və 14.000 nəfərdən çox azərbaycanlı qatla yetirilmişdir. Erməni quldurları təkcə İrəvan şəhərində deyil, azərbaycanlılar yaşayan bütün bölgələrdə Üçməədzin, Zəngibasar, Ağbabə, Vedibasar, Qəmərli, Basarkeçər, Zəngəzur, Dərələyəz, Allahverdi rayonlarında son dərəcə vəhşi üsullarla misli görünməmiş cinayətlər törətmüşdilər.

Belə ki, 1918-1920-ci illərdə erməni millətçiləri tərəfindən 300-dən artıq azərbaycanlı kəndi yerlə-yeksan edilmiş, on minlərlə dinc sakin kütlevi şəkildə qatla yetirilmişdir. Xalqımıza məxsus bir çox mədəniyyət, maarif ocaqları dağıdılmışdır. 1918-1920-ci illərdə erməni daşnakları tərəfindən azərbaycanlıların total şəkildə məhv edilməsi İrəvan ədəbi-mədəni mühitinin tənəzzülə uğramasına səbəb olmuşdu. Ədəbi-mədəni mühitin görkəmlə nümayəndələrinin bir qismi məhv edilmiş, bir qismi isə Türkiye, İran, Azərbaycan, Orta Asiya və başqa ölkələrə üz tutmuşdur. Bununla da İrəvanda yaşı nəslə mənsub ziyan qalmadığından nəsilər arasında sələf-xələf münasibətləri tamamilə pozulmuşdu. Şübhəsiz ki, bu, İrəvan ədəbi məktəbinin yaradıcı potensialına təsir etməyə bilməzdi.

1920-ci il noyabr ayının 29-da Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduğundan sonra başqa respublikalar da olduğu kimi, burada da məktəb və maarif probleminə münasibət dəyişərək, təhsilin inkişafı tarixində yeni mərhələ başlandı. Bolşevik rejimi Ermənistanda mövcud təhsil sisteminde intina edərək yeni tipli sovet təhsil sisteminin yaradılmasını önlənə çəkdi. Elə ilk gündən xalq maarifinin inkişafına ciddi səy göstərildi və bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduğundan 7 gün sonra - 6 dekabr 1920-ci ildə Ermənistən İnqilab Komitesi bütün məktəblərin dövlətin təbəliyinə keçməsi haqqında dekret imzaladı. Həmin dekretlə Ermənistanda yaşayan hər bir xalqa ana dilində pulsuz ibtidai təhsil almaq və təhsildə bərabər hüquq malik olmaq hüququ verildi. 1921-ci il dekabr ayının 17-də Ermənistən Xalq Maarif Komissarlığının verdiyi əmrə əsasən köhnə tipli məktəblər ləğv olunaraq, yeni tipli sovet məktəblərinin təşkilinə başlanıldı. Ermənistən Maarif Komissarlığının verdiyi əmrədə açılıcaq yeni tipli məktəblərin struktur, təlimin məzmunu qaydaları ümumi şəkildə olsa da müəyyənəşdirildi. 1921-ci il aprel ayının 23-də Ermənistən Xalq Maarif Komissarlığının verdiyi əmrədə göstərilirdi ki, respublikada yaşayan azərbaycanlılar öz ana dilində təhsil almırlırlar, xarici dillərdə birinin öyrənilməsi isə məcburi hesab edildi.

Bələliklə, azərbaycanlı məktəblərinin yeni məzmunda təşkili istiqamətində ilk addımlar atılıraq birillik, ikillik və xüsusi məktəblər ləğv edildi. Yeni tipli ibtidai, yeddilik, səkkizilik və tam orta məktəblər təşkil edildi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində İrəvan, Uluxanlı, Vedibasar, Allahverdi, Qafan, Basarkeçər, Ağbabə bölgələrdə, kəndlərdə ilk məktəblər açıldı, İrəvanda və eləcə də azərbaycanlılar yaşayan digər yerlərdə doğma dilimizdə təhsil ocaqları şəbəkəsinin genişlənməsi orada təhsil alan şagirdlərin sayının sürətlə artmasına təkan verdi. Qərbi Azərbaycanda 1922-1923-cü illərdə 36, 1924-cü ildə 62, 1929-1930-cu illərdə 112, 1931-ci ildə isə 245 azərbaycanlı məktəbi fəaliyyət göstərirdi ki, bunlardan da 45-i İrəvan qəzasında idi. Azərbaycan məktəblərində şagirdlərin sayının sürətlə artmasının əsas

səbəblərindən biri də 1918-1920-ci illərdə erməni daşnaklarının zülmü nəticəsində doğma yurdularını tərk etmiş soydaşlarımızın Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduğundan sonra bir qisminin yenidən öz vətənlərinə geri dönməsi ilə bağlı idi. Milli təhsil ocaqları şəbəkəsinin genişlənməsi və idarə edilməsi, orada təhsil alan şagirdlərin sayının sürətlə art-

Azərbaycan məktəbləri üçün müəllim çatışmazlığı problemini həll etmək məsəlesi azərbaycanlı ziyalların qarşısında mühüm bir vəzifə kimi qalırı. Azərbaycanlı məktəbləri üçün pedaqoji kadrların hazırlanması məsəlesi Ermənistən Kommunist Partiyasının 1923-cü il martın 29-da keçirilən ikinci qurultayında qurultayıñ azərbaycanlı nümayəndələri tə-

edilmiş hazırlıq kurslarında 1926-ci ilə qədər 143 müəllim hazırlanmışdı ki, bunlardan da 6 nəfəri qadın idi. Kursların təşkilində İrəvanda Azərbaycan ədəbi mədəni, ictimai-siyasi mühitinin aparıcı simalarından olan Bala Əfəndiyev, Mehdi Kazimov, Mustafa Hüseynov, Miryusif Mirbabayev, Əkber Rzayev, Rza Şeyxzadə, Əsgər Əsgərzadə, Bülbul Kazimova və başqalarının böyük rolü olmuşdur. Kurslarda nəzəri və təcrübə məşğələləri yuxarıda adlarını qeyd olunan şəxslərin özləri aparırdı.

1923-cü ilin ortalarında Ermənistən Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində fəaliyyət göstərən "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nun müdürü Mehdi Kazimov Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığına müraciət edərək, İrəvan şəhərində və bölgələrdə müxtəlif ixtisaslar üzrə müəllim kadrların göndərilməsini xahiş etmişdi. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı Mehdi Kazimovun xahişini nəzərə alaraq Qərbi Azərbacandakı ana-dil-

İrəvanda pedaqoji hazırlıq kurslarında dərs deyən azərbaycanlı müəllimlər şagirdləri ilə

ması isə müəllim kadrlarına olan tələbatı daha da artırırı.

Azərbaycanlı əhali arasında mədəni maarif işlərini gücləndirmək məqsədile 1922-ci ildə Ermənistən Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində "Azlıqda qalan millətlər bürosu" təşkil edildi. Büroya İrəvanın tanınmış maarifçilərindən Mehdi Kazimov müdürü təyin olunmuşdu. "Azlıqda qalan millətlər" bürosunun tərkibinə müxtəlif millətlərin nümayəndələri daxil idi. Büro 1923-cü ilin iyun ayında "Azlıqda qalan millətlər şurası"na əvvərildi. Bu şöbə tədris proqramlarının, dərsliklərin çap edilməsi, müəllim kadrların hazırlanması, gecə kurslarının və təlim-terbiyə məsələlərinin təşkili, insanların təhsilə cəlb edilməsi kimi mühüm işlərlə məşğul olurdu. Azərbaycan məktəblərinin müəllim kadrları ilə təmin olunması üçün 1922-ci ildə Ermənistən K(b)P MK-nın yanında yaradılmış "Azsayılı xalqlar şöbəsi"nin müdürü Bala Əfəndiyevin, Ermənistən Xalq Maarif Nazirliyinin nəzdində təşkil edilmiş "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nun müdürü Mehdi Kazimovun səyi nəticəsində 1922-ci ilin sonlarında İrəvanda xüsusi hazırlıq kursları təşkil edildi və kurslardan keçmiş şəxslər müəllim kimi məktəblərə dərs deməyə göndərildi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Qərbi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində - İrəvan şəhərində, Uluxanlı, Qorçulu, Haçaparap, Zirək, Zöhrablı, Göykümbət, Çarbax, Şurənuxi, Yarpızlı, Narınbağ, Təkərli, Murxuz, Şəhərcik, Qaraçanta, Güllübulaq, Zəhmət, Gığı, Aldərə, Çiləxanlı, Gülüdüz, Zod, Böyük Vedi, Çobankərə, Hacı Elyas, Əcili, Qızılıdaş və digər kəndlərdə ilk yeni tipli məktəblər təşkil olundu. Görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq, bu hazırlıq kursları da İrəvanda milli məktəblərimizin müəllim kadrlarına olan tələbatını ödəyə bilmirdi. Məsələn, 1922-1923-cü dərs ilində Qərbi Azərbaycanda olan 36 azərbaycanlı məktəbində 1521 şagird təhsil alırdı, 1931-ci dərs ilində azərbaycanlı məktəblərinin sayı artaraq 245-ə çatmış və orada təhsil alanların sayı 19362 nəfər təşkil etmişdi. Həmin məktəblərin idarə edilməsi üçün isə müəllim kadrlarına çox böyük tələbat var idi. Bu ehtiyacın ödənilməsi üçün azərbaycanlı ziyanlılar tərəfindən milli pedaqoji kadrlar hazırlayan tədris müəssisəsinin yaradılması məsəlesi 30 yanvar 1922-ci ildə EK(b)P MK-nin birinci qurultayında qaldırılsa da, onların tələblərinə məhəl qoyulmayıb.

li məktəblərimizdə dərs demək üçün 20-ye qədər müəllim göndərmişdi. Həmin pedaqoji kadrlar İrəvan, Vedi, Qəmərli, Basarkeçər bölgələrində müəllim kimi fəaliyyət göstərməklə yanaşı, həm də mədəni maarif quruculuğu sahəsində de yaxından iştirak edirdilər. Azərbaycanlı məktəblərində dərs deyən müəllimlərə dözləməz şərait yaradıldığı üçün onlar maddi və mənəvi sıxıntılarla dözə bilməyib bir müddətən sonra Ermənistən tərk etməyə məcbur olmuşlar. Hətta müəllimlər aylarla maaş, onlara verilən ərzaq normaların belə ala bilməmişdilər. Erməni şovinizminin azərbaycanlı müəllimlərə qarşı yaradıldığı bu problemlər uzun illər bu şəkildə davam etmişdir.

Müəllim çatışmazlığı problemini qismən də olsa aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının razılığı əsasında İrəvandan Bakıya 1923-cü ildə 16, 1925-ci ildə 38, 1926-ci ildə isə 11 nəfər pedaqoji təhsil almaq məqsədilə müxtəlif ali təhsil müəssisələrinə göndərilmişdi. Mamed Həsənov, Zehra Abbasova, Əziz Əzizov, Tacirə Bağırova kimi gənclər Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstututunu bitirdikdən sonra İrəvana qayıdaraq maarifin inkişafına öz töhfələrini vermişlər.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində İrəvanda azərbaycanlı qızlar məktəbi, İrəvan yeddilik azərbaycanlı məktəbi, Əzizbəyov adına məktəb, Asriyev, Dzerjinski və Şəumyan adına beynəlmilə məktəblərin isə azərbaycanlı bölmələri fəaliyyət göstəriridə. İlk vaxtlarda milli məktəblərimizdə müəllim kadrlarına böyük tələbat olduğundan, çox vaxt İrəvan 7 illik azərbaycanlı məktəbinin şagirdlərindən de dərs demək üçün istifadə edirdilər. Hətta qış tətilində Zaqafqaziya Kommunist Universitetində təhsil alan azərbaycanlı tələbələr İrəvanda və yerlərdə təşkil edilmiş səyiar məktəblərdə dərs deməyə dəvət edildi.

Görülən bütün bu tədbirlər azərbaycanlı məktəblərində müəllim kadrlara olan tələbatı ödəmirdi. Ermənistən şovivist dairələri azərbaycanlı məktəbləri üçün pedaqoji kadrlar hazırlayan müstəqil tədris müəssisəsinin yaradılmasını isə heç bir vəchlə istəmirdilər. Bunun ən başlıca səbəblərindən biri azərbaycanlı əhalinin öz tarixi torpaqlarında qalmasının qarşısını almaq idi.

Cəlal ALLAHVERDİYEV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.